

Izvorni znanstveni rad

UDK 321.01 (73)(091) 32-05 Jefferson, T.

Thomas Jefferson i politička filozofija

ŠEFKO KURTOVIĆ*

Sažetak

Autor izlaže Jeffersonovu političku filozofiju. Pri tome je problem što ne postoji nikakav Jeffersonov napis koji bi u formi traktata izložio određeno političko pitanje. Ako bismo iz obilja najrazličitijih napisa, nastalih u razdoblju od preko pola stoljeća, pokušali načiniti kolaž o bilo kojem pitanju političkih misli - on ne bi imao kvalitetu političke teorije, pa čak ni doktrine. Jeffersona nisu zanimala teorijska nego isključivo tehničko-praktična pitanja. U tom je pogledu tipični pravnik američkog *common law* 18-tog stoljeća; a ono tad ima posve laički karakter, bez ikakve tehničke i stručne posebnosti i dio je općih moralnih načela. Jefferson je samo dobro formulirao ideje koje su opća mjesta njegova vremena. Kod njega ćemo naći ideje koje su (od Grotiusa i Milтона preko Lockea i Burlamaquia) skoro stotinu godina ranije bile opća mjesta političkog razmišljanja.

Autor zaključuje da je Jefferson prije svega državnik, pa je i njegov sud vezan za određene okolnosti. Ipak on je najobrazovaniji državnik koji je ikada sjeo za predsjedničko kormilo SAD.

Interes za mišljenje Thomasa Jeffersona je u američkoj (a onda, pod tim impulsom, donekle, i u drugim zemljama) literaturi (a i političkoj praksi) posebno živio 30-tih godina našeg stoljeća. Već to samo vrijeme pokazuje koje su bile energije koje su taj interes nosile. Taj interes je kasnije nešto opao, da bi ponovno živnuo kasnih 50-tih i u naše vrijeme, osobito.

Temeljem toga tako široko nošenog vala nastala je silna literatura o Jeffersonu. Dakako, često su to interpretacije koje su jedva imale ikakve veze sa onim što su interpretirale osim veze na razini verbalnog iskaza. To je počelo već pod kraj njegova života, a 1830-tih "Jeffersonova pisma još uvijek su cirkulirala u tisku. Njegovo ime i hiljadu fraza istrgnutih iz njihovog konteksta korišteni su kao slogani koterija... Bilo je to kao da je veliki stvaralac fraza poražen uspjehom svojih vlastitih fraza... Njegova doktrina o pravima državačlanica postala je ratni poklič zastupnika ropstva koji su se borili da zaštite

* Šefko Kurtović, redovni profesor Pravnog fakulteta u Zagrebu

svoju osebnju instituciju.¹ Ako je to bilo već tada, kasnije a pogotovo u naše vrijeme je daleko više: riječ-kao-znak posve daleko kako od predodžbe tako još više od biti koju je kraj 18-tog stoljeća, pa i Jefferson vidio pod tim znakom.² Da li to znači da su Jeffersonove ideje bile tog stupnja apstraktnog mišljenja da je to bilo moguće? Ustvari, bilo je to ponavljanje onoga što je svojstveno i za odnos samoga Jeffersona kad je čitao i tumačio kako napise srednjeg vijeka tako i antike. Bilo je to apstraktno mišljenje na razini konkretnog. Nije li to *contradictio in adjecto*: konkretno kao apstraktno, ili *vice versa*.

Jeffersonom su se bavile razne vrste i razine mišljenja; naš osvrt će se ticati onih koja imaju pretenziju znanosti, političke znanosti.

Jeffersonova osoba kao i njegove političke službe zanimaju nas samo u kontekstu interpretacije njegove misli i misli drugih o njemu.

Česte su tvrdnje poput onih da je "Jefferson stekao glas našeg najistaknutijeg političkog filozofa..."; da "Jefferson ... personificira bit idealizma i američkog praktičnog smisla, a pri tome ne slični nijednom drugom Amerikancu naše povijesti. Nitko u ovoj zemlji ni u bilo kojoj drugoj zemlji zapadnog svijeta, osim Leonarda da Vincija, nije se nikad mogao izjednačiti po aktivnostima, plodnosti Jeffersonove misli, ni suočiti se sa svim problemima koji su ga zanimali"; "Thomas Jefferson se više od bilo kog drugog čovjeka približio platonističkom idealu filozofa-kao-vladara".³ U cijeloj intelektualnoj povijesti

¹ John dos Passos, *The shackles of power, three Jeffersonian decades*, New York 1966., str. 406.

² Već izraz "demokracija" i "demokrat"; taj izraz u Americi krajem 18. st., ili točnije, nakon izbivanja Francuske revolucije, imao je podrijetlo i značenje koje u Engleskoj u 17. st. tory i whig: pogrđni izrazi koje politički protivnici međusobno si daju; tako je izraz demokrat ponajviše označavao anarhiste i negativne društvene i moralne vrijednosti, odnosno nakon francuske revolucije ponajviše hoće označiti nasilje i ekstremizam. I kao što su tory i whig prihvatili te nazive, tako su i robovlasnici Virginije i juga; ne treba zaboraviti da je tu, sve do Jeffersonova prvog predsjedničkog mandata, kad je svojom financijskom politikom - ukidanjem poreza koje je uvela Hamiltonova financijska politika, kojima je htjela otplatiti silne dugove Federacije (skoro 80 milijuna dolara; a kolika je to svota pokazuje usporedba: SAD su Louisianu, prostor od preko 2 milijuna četvornih kilometara, kupile za 15 milijuna dolara) - počeo stjecati utjecaj i na Sjeveru.

O demokraciji, Hamiltonu i Jeffersonu: Bower Aly, *Alexander Hamilton, his life, his thought, and his style*, New York 1957., str. IX.

³ A. Whitney Griswold, *Jefferson's Republic: the rediscovery of democratic philosophy*, u zborniku: John P. Roche (ed.), *American political thought from Jefferson to progressivism*, New York 1967., str. 15.

⁴ Saul K. Padover, *Jefferson, un militant de la liberté*, Paris 1956., str. 9.

⁵ Saul K. Padover, *Thomas Jefferson and the foundations of freedom*, New York 1965., str. VII.

Sjedinjenih Država, Thomas Jefferson ... je još uvijek najuniverzalnija osoba koju su Sjedinjene Države rodile na svom tlu i prinijele zajedničkoj baštini zapadne civilizacije".⁶ "... politička filozofija Thomasa Jeffersona i njegov utjecaj na američki život u godinama njegova uobličavanja. Ako ima kakav jedinstven ili posebno značajan doprinos koji je Amerika dala ili može dati modernoj civilizaciji, to je Jeffersonova demokracija".⁷

Ovoj struji među onima koji su se godinama, pa katkad i čitav život, bavili Jeffersonom treba prisposobiti one koji misle: "... Jeffersonov utjecaj je izvan svake proporcije sa njegovim intelektualnim doprinosom. On nije bio originalan mislilac ali njegov jedinstveni položaj u vremenu i mjesto te posebno svojstvo njegove misli učinili su ga sredstvom da se dade praktična primjena idejama drugih".⁸ "... Ali potomstvo je uzelo /Jeffersonovu/ retoriku za zbilju ... On je dao jezgrovite, sretno odabrane maksime, takve koje mogu biti citirane, i katkad je dao neprolazan izraz velikim načelima. Stil čak mnogo više nego bit je razlogom njegove reputacije liberala..."⁹ Ovdje spadaju i autori koji Jeffersona svrstavaju u političke publiciste, ne različite od Painea, Franclina, Hamiltona, J. Adamsa pa i Washingtona.¹⁰ Dakako da postoje veliki autoriteti iz područja političke misli koji ga spomenu samo uz put¹¹ ili ga uopće ne spominju među autorima iz područja političke misli.¹²

Dakako da ocjena jednog sustava ideja pretpostavlja da su te ideje izložene,¹³ da ih se može usporediti kako sa drugima u njihovu vremenu (usporedba u vremenskoj horizontali), tako sa idejama sličnoga roda u vremenskoj sukcesiji (dakle, usporedba u vremenskoj vertikali).

⁶ William Ebenstein, *Political thought in perspective*, New York 1957., str. 3.

⁷ Edward Dumbauld, *The political writings of Thomas Jefferson, representative selections*, New York 1955., str. IX.

⁸ Charles M. Wiltse, *The Jeffersonian tradition in american democracy*, New York 1960., str. VII.

⁹ Leonar W. Levy, *Freedom of the press from Zenger to Jefferson*, New York 1966., str. 327.

¹⁰ A.M. Scott, *Political thought in America*, New York 1959., str. 44.; Paul Janet, *Histoire de la science politique*, Paris 5eme éd. tome II, str. 693.-719.

¹¹ George H. Sabine, *A history of political theory*, London 1951.; William A. Dunning, *A history of political theories, from Rousseau to Spencer*, New York 1950.; A. Hacker, *Political theory: philosophy, ideology, science*, New York 1961.; L. Strauss and J. Cropsey, *History of political philosophy*, Chicago 1968.

¹² Marcel Prélôt, *Histoire des idées politiques*, Paris 1959.; Henry J. Schmandt, *A history of political thought*, Milwaukee 1960.

¹³ Uostalom, tako misli i sam Jefferson. Govoreći o Sokratu on veli: "Od Sokrata nemamo ništa izvornoga nego u Ksenofontovim Uspomenama; jer ga Platon koristi kao jednog od svojih sugovornika jedino da bi ogrtačem njegova imena prikrio svoje vlastite mušice" /u pismu J. Adamsu, 7.11.1819./, odnosno: "Sokrat, doista, ima razloga

Prva, dakle, pretpostavka je posegnuti za Jeffersonovim napisima. To nije (tehnički) teško; jer, malo je ljudi bilo sklono toliko pismenom izražavanju svojih misli (on je antipod kako Sokratu tako Kristu),¹⁴ odnosno kasnija vremena (prije svega u našem stoljeću) su prikupila i objavila skoro svaku napisanu riječ Thomasa Jeffersona. Dvije su, ne jasno razgraničene, vrste Jeffersonovih napisa: one koje bi mogli označiti javnim i oni privatni. Jefferson spada u izrazito sklone epistolarnom¹⁵; usprkos poteškoćama sa pisanjem¹⁶ Jefferson je napisao preko 18 tisuća pisama,¹⁷ i to skoro sve nakon svoje tridesete. Ta pisma su najrazličitije naravi: od onih posve privatnih (najmanje), preko onih koji su privatni ali se zna da će imati javni karakter¹⁸, do onih posve javno-političke naravi. Što se tiče Jeffersonovih napisa javne naravi (to nisu samo pisma), teško da i jedan ima oznake traktata iz političke, moralne ili pravne teorije a još manje filozofije.

požaliti se na Platonovo krivo predstavljanje; jer, zapravo, njegovi dijalozi su klevetnički napisi o Sokratu" /takoder u pismu J. Adamsu, 5.7.1814./ Ovo nije Jeffersonova staračka zajedljivost; jer, nakon petogodišnje rasprave sa Rush-om o kršćanstvu, Jefferson mu je travnja 1803. uputio svoj jezgroviti sažetak o tome pitanju, pa i tu o Sokratu veli: "Platon, koji samo koristi Sokratovo ime da prikrije mušice svog vlastitog mozga ...". Sve navode u: *The Complete Jefferson, containing his major writings, published and unpublished, except his letters, assembled and arranged by Saul K. Padover, New York 1943., str. 1036., 1035., 948.*

¹⁴ Vidi u prethodnoj bilješci 13., navedene napise.

¹⁵ "On je bio tip čovjeka koji je volio igrati šah prepiskom, sugerirati rješenja..." Gilbert Chinard, *Thomas Jefferson, the apostle of americanism*, The University of Michigan Press 1966.; str. 302.

¹⁶ Upravo kad i započinje velika Jeffersonova prepiska, kao četrdesetogodišnjak Jefferson u Parizu 1784. god. je pri padu slomio zglavak desne ruke, pa je morao naučiti pisati lijevom rukom i mnogo godina kasnije, pri padu je slomio i isto mu se dogodilo sa lijevom rukom - tako da mu je pisanje pridavalo velike muke. Ipak Jefferson je skoro sva svoja pisma napisao sam, katkad dnevno i desetak, a godišnje i preko tisuću.

¹⁷ Već tri godine nakon Jeffersonove smrti, njegov unuk je 1829. god. objavio: *Memoirs, Correspondence, and Miscellanies from the papers of Thomas Jefferson*. Ta pisma su odmah izazvala silne polemike kroz dnevni tisak.

¹⁸ U određenom vremenu (posebno kad se povukao sa položaja Državnog sekretara zbog afere sa francuskim izaslanikom, 1793. god.) Jeffersonova prepiska je nadzirana i on je to znao; "Cijelo to vrijeme Jeffersona je progonio strah da će njegova pisma pasti u ruke njegovih neprijatelja ... on se nije usuđivao da se na nekim svojim pismima potpiše". I sam Jefferson piše da mu je "postala navika da pisma ne potpisuje zbog poštanske službe..." G. Chinard, op.cit., str. 357. Jefferson je već 1797. god. spoznao što su to "privatna pisma": te godine je objavljeno njegovo pismo prijatelju u Italiji, Mazzei, koje mu je priredilo velike neugodnosti. Pogotovo će to biti sa aferom Callender. Ukratko: Chinard, op.cit., str. 313., 333.; Claude G. Bowers, *Jefferson in power, the death struggle of the federalists*, Boston 1936., str. 67.

Dovoljno je posegnuti za onim što se zove *The Complete Jefferson*¹⁹ (dakle, Sabrana djela), da bi se već na prvi pogled utvrdilo da Jefferson nije sačinio sustavnu raspravu koja bi sadržavala izlaganje njegovih političkih načela,²⁰ čak

¹⁹ *The Complete Jefferson*, koga smo naveli na kraju bilješke 13. (i prema kojemu ćemo mi Jeffersona citirati) "sakupio je i aranžirao" profesor Padover, jedan od najvećih poznavalaca Jeffersona, i koji se njime bavio takoreći cijeli život (mi smo citirali nekoliko njegovih napisa o Jeffersonu). Zanimljivo je da Padover na početak te zbirke stavlja napis samog Jeffersona o svome djelu. Naime, pola godine nakon što je završila Jeffersonova politička karijera (njegov drugi predsjednički mandat), izdavač Campbell predlaže Jeffersonu da izda zbirku svih njegovih napisa; u odgovoru na to, u rujnu 1809. god. (Jefferson je tad navršio 60 godina) Jefferson piše: "... U odgovoru na vaš prijedlog da se objavi potpuno izdanje mojih različitih napisa, moram primijetiti da nijedan od mojih napisa, osim onih posve službenih, nije objavljen, osim Zabilježaka o Virginiji, i mali pamflet pod naslovom Kratki pregled prava Britanske Amerike. Zabilješke o Virginiji uvijek sam namjeravao proširiti, i, s vremena na vrijeme, prikupljao sam materijal za to.

Kratki pregled nije napisan za objavljivanje. Bio je to nacrt koji sam pripremio za peticiju kralju ..., kao član skupštine 1774. Ako je to imalo ikakvu zaslugu, bila je to prvog zauzimanja našeg pravog stajališta...

Ne spominjem Parlamentarni priručnik, koji je objavljen za potrebe Senata Sjedinjenih Država, jer je to bila puka kompilacija, u koju nije ušlo ništa mojega vlastitog osim aranžmana, i nekoliko napomena i nekoliko slučajeva nužnih da se to objasni. Ne znam da li vaš pogled obuhvaća moje službene papire koji su objavljeni. Mnogi od njih bili bi poput službenih novina, materijali za buduće povjesničare, ali više nisu od interesa za dnevnog čitatelja. Oni bi se sastojali od izvješća, dopisa, poruka, odgovora na adrese; nekoliko od mojih izvješća kao Državnog tajnika, mogli bi neki možda čitati kao eseje na apstraktne teme. Kao što je izvještaj o mjerama, utezima i novčanim kovanicama, o kovnici novca, o ribarenju, o trgovini, o upotrebi destilirane morske vode, itd. Prepisku sa britanskim i francuskim ministrima, Hammond-om i Genet-om, objavio je Kongres. Poruke Kongresu, koje sad mogu biti zanimljive, bit će čitanje po drugi put, a odgovori na adrese su jedva za čitanje prvi put.

Tako da imajući u vidu te različite materijale, i ne vidim ništa što bi ohrabrilo tiskara da ih ponovo objavi. Vjerojatno bi ih kupili samo oni koji običavaju zadržati Državne papire, a oni nisu brojni.

Ne velim ništa o brojnim nacrtima izvješća, odluka, izjava itd. koje sam sačinio kao član Kongresa ili Zakonodavnog tijela Virginije, kao što je Deklaracija nezavisnosti, Izvješće o kovnici novca Sjedinjenih Država, akt o vjerskoj slobodi, itd., itd.; ti su postali akti državnih tijela; na njih ne može biti osobnih prisvajanja, i oni sad ne bi našli čitatelje više nego novine i zbirke zakona u kojima su oni sadržani ...

Oni pripadaju ponajviše vrsti papira koji nisu namijenjeni za široko čitateljstvo, niti vjerojatno da donesu profit, ili čak naknadu onome tko ih ponovo objavljuje." *Complete Jefferson*, op.cit., str. VII-VIII.

²⁰ Charles E. Merriam, *A history of American political theories*, New York 1903., str. 143.; E. Dumbauld, op.cit., str. XXII.

ni one razine kao što je Hamilton-Madison-Jay: *The Federalist Papers*. S druge strane, među Jeffersonovim javnim i političkim napisima često su sadržana i takva (npr. Parlamentarni priručnik) za koje je sam Jefferson smatrao da su "puka kompilacija, u koju nije ušlo ništa moga vlastitog osim aranžmana, i nekoliko napomena nužnih da se to objasni..."²¹ U tome je sva tajna različitih sudova o Jeffersonu između onih koji poznaju sustavna razlaganja političkih i pravnih ideja Jeffersonovih prethodnika i suvremenika, i onih koji to čitaju po prvi put kod Jeffersona pa njemu ne pridaju samo iznošenje i (eventualno) formuliranje ideja, nego i njihovo rođenje. Priroda Jeffersonovih napisa, odnosno njihovih zbirka je takva da autori koji poznaju razvoj političkih ideja i koji se izravno bave Jeffersonovim napisima moraju zaključiti: "U procesu rekonstrukcije koherentne cjeline doktrine pomoću postupaka, pisama, i javnih izjava koje pokrivaju razdoblje duže od pola stoljeća..."²² "Jefferson nije bio filozof ni u kojem rigoroznom smislu..."²³ on je "... problemu prilazio s praktične strane ... Njegova teorija države je izgrađena oko praktičnih rješenja za praktične probleme..."²⁴, odnosno "o Jeffersonovoj teoriji se ne može suditi prema mjerilima koja vrijede za europske teoretičare".²⁵

Odgovor na to traži se na različitim stranama, od onoga o Jeffersonovom nesustavnom školovanju, odnosno da je posljedica uopće tadašnjeg školovanja u Americi, do onoga da je to posljedica uopće američkog straha od apstraktnih ideja, odnosno da "nemaju talenta za filozofiju bilo koje vrste".²⁶ Ovu posljednju ideju je još sredinom prošlog stoljeća, a nakon svog putovanja po Americi,²⁷ Tocqueville izrazio ovako: "Mislim da se ni u jednoj zemlji civiliziranog svijeta ne pridaje manje važnosti filozofiji nego u SAD", odnosno: "Amerikanci nemaju vlastite filozofske škole; i oni sami malo haju za sve škole na koje je Europa podijeljena, pa čak sama imena ovih jedva su im poznata"²⁸ U tome smislu govori veliki James Bryce u svome *American Commonwealth*.

Ali najbolje će biti, ipak, posegnuti za samim Jeffersonom. Iako je Jeffersonovo učenje počelo već sa 5 godina (kao privatno, ponajviše kod jednog svećenika) i kao takvo trajalo desetak godina, ipak tek kao 17 godišnjak Jefferson odlazi iz daleke zabiti svojeg velikog posjeda u školu u Williamsburg, mjesto

²¹ Iz teksta opsežnije citiranog u bilješci 19.

²² Ch. M. Witse, *op.cit.*, str. VII.

²³ *Ibidem.*, str. 67.

²⁴ *Ibidem.*, str. 5.

²⁵ G. Chinard, *op.cit.*, str. 32.

²⁶ J. Roche, *op.cit.*, str. 10.

²⁷ O Tocquevilleovom putu po Americi: Alexis de Tocqueville, *Journey to America*, ed. Mayer, New York 1961.; o tome ukratko, kao i mišljenja koja je tad, 1831. god., čuo o Jeffersonu: John dos Passos, *op.cit.*, str. 374.-408.

²⁸ Alexis de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique, Oeuvres complètes*, tome I, 6. éd. Gallimard, Paris, 1951., str. 11.

koje je od njegovog doma daleko skoro 200 km, koji je od kraja 17. st. glavni grad Virginije, koji je u vrijeme kad je Jefferson došao imao nekoliko tisuća stanovnika (vjerojatno više od pola crnci-roboti) i u kojemu je bila jedina javna škola u Virginiji. U toj školi se tad školovalo 75 đaka, vrlo različitog uzrasta i znanja,²⁹ podučavalo ih je 6 učitelja, od kojih su, uz jedan izuzetak, svi bili svećenici. Ta škola se ne može usporediti sa današnjim srednjim školama, čak ni američkog tipa.³⁰ Ti učitelji su te dake podučavali od gramatike i matematike, te grčkog i latinskog, do moralne filozofije i prirodne filozofije; i to tako da je bio isti profesor za matematiku i moralnu filozofiju, - i to je bila sretna okolnost za Jeffersona. Sklon društvu starijih Jefferson se družio sa nekoliko od tih učitelja, pa je, prema vlastitom kasnijem priznanju,³¹ od tog druženja imao više koristi nego od same škole.³² Nakon dvije godine tog školovanja, 19 godišnjak se odlučuje da se u istom gradu posveti pravu. Uz vrlo malo izuzetaka, pravo u Americi se tad učilo, kao još uvijek ponajviše i u Engleskoj (što se tiče common law), poput kakva zanata, tj. uz kakva pravnik (ponajčešće u odvjetničkoj kancelariji); učilo se uz malo (ili nimalo) teorijskog znanja, i to tako da je principal davao upute šta da se čita, odnosno u kojim knjigama će se naći znanje za pojedina područja potrebna onome tko će biti pravni zastupnik drugima. Kad bi dak-šegrt ocijenio da je spreman onda bi polagao pred komisijom od 3-4 pravnik-praktičara. Dok je Jeffersonov suvremenik, kasniji politički sudrug i veliki govornik Revolucije, Patrick Henry izašao na taj ispit nakon šest mjeseci učenja³³ (vjerojatno računajući na svoj govornički dar, tj. pravo je uvelike verbalno žongliranje), Jefferson je učio 6 godina.³⁴ Za tih godina učenja prava, kao i za vrijeme dvogodišnjeg školovanja, kao i, vjerojatno, učenja prije toga kod kuće, Jefferson je izuzetno mnogo čitao. O tome naročito svjedoči njegova Commonplace book (rekli bi "Svaštarica") tj. bilježnica u koju je unosio izvratke iz pročitano; najveći dio, do danas sačuvane, te bilježnice je iz razdoblja studiranja prava i obavljanja odvjetničke prakse (razdoblje od 1762. do 1774.). Na taj se način stječe uvid kako u ono što je čitao, tako isto i kako je čitao i što je smatrao vrijednim da posebno izdvoji tj. prepíše. Temeljem toga postaje jasno: Jeffersona nisu privlačili apstraktni principi ni teorijska razlaganja, odnosno i kod autora poput Montesquieua i Beccaria, on je prije tražio "činjenice i definicije nego principe i teorije".³⁵

²⁹ U svojim Zabilješkama o Virginiji, na početku upita br. 15, Jefferson u tri pasusa opisuje taj koledž. Vidi: *Complete Jefferson, op.cit.*, str. 669.-670.

³⁰ "Ni na koji način to nije bio univerzitet, čak ne ni pravi koledž. Poput mnogih učilišta u kolonijama, on je bio uspostavljen ... u namjeri da crkva Virginije bude opskrbljena sa seminarima za službenike evandjelja,..." G. Chinard, *op.cit.*, str. 9.

³¹ Autobiografija koju Jefferson piše 1821. god. (tad ima 77 godina), vidi: *Complete Jefferson, op.cit.*, str. 1120.

³² U ovome, vjerojatno, treba tražiti njegov veliki trud oko unapređenja školstva, pogotovo oko osnivanja Sveučilišta Virginija.

³³ G. Chinard, *op.cit.*, str. 28.

³⁴ *Ibidem.*

U tom pogledu, čini nam se, kod Jeffersona nikad nije došlo do promjene. O osobito su indikativna njegova mišljenja o pojedinim osobama koje su simboli apstraktnog mišljenja i u njegovo vrijeme (Platon, Hobbes, Hume, Rousseau), kao i prema pojedinim poljima spoznaje i znanja (filozofija, povijest), odnosno prema samom načinu spoznavanja. Jeffersonova prepiska sadrži mišljenje o skoro svakom pitanju o kojem jedan živ, vrlo upitan i otvoren duh, kroz dugo razdoblje (koje prelazi prosječan ljudski vijek; Jefferson je doživio 83 godine) - hoće da se očituje. Nećemo ulaziti u prirodu tih očitovanja, pa čak i u pitanje moralnosti posezanja za svakim od njih u podjednako mjeri (ali tu nismo među prvima, to je opće postupanje).

Čini se, za Jeffersona je povijesno iskustvo, kao kazuistika, osnovna vodilja kako promišljanja života tako i življenja. U Zabilješkama o Virginiji u pitanju 14 (O pravosuđu i opis zakona) on povezuje pitanje slobode i odgoja: ... narod je slobodan, "kad je čuvar vlastite slobode. U tom cilju čitanje na najnižoj razini, gdje će oni steći sav svoj odgoj, ... treba da je ponajviše historije. Historija, poučavajući ih o prošlosti, osposobit će ih da sude o budućnosti; to će ih obogatiti iskustvom drugih vremena i naroda; time će postati suci postupaka i nakana ljudi"³⁶

Kao osnivač Sveučilišta Virginija (već u dubokoj starosti), Jefferson je sudjelovao i u izradi njegova programa. Kakvu je važnost on pridavao tom programu i mjestu povijesti u njemu, pokazuje jedno njegovo pismo iz 1825. god.³⁷ u kojem ukazuje na važnost povijesti, pogotovo grčke i rimske, pa spominje i pojedine povjesničare koje treba proučavati; vrhunac povijesne misli Jefferson vidi u Tukidida i Tacita. Među povjesničare on ubraja svog velikog suvremenika Humea, međutim njegova djela filozofske naravi ne spominje. Možda i zato da ne mora pisati kao o Platonu.

Nakon dugogodišnjeg (1801.-1811.) prekida svake veze sa Johnom Adamsom ova dva borca za nezavisnost, zadnjih 15 godina života vode živu prepisku. Tako u ljeto 1814. god. Jefferson piše Adamsu: "Zabavljam se čitajući ozbiljno Platonovu Državu. Griješim, ipak, nazivajući to zabavljanjem, jer je to bio najteži zadatak-rad kroz koji sam ikad prošao. Ponekad sam ranije posegnuo za nekim od njegovih radova, ali sam jedva ikad imao strpljenja proći čitav dijalog. Dok sam gazio kroz hirove, djetinjarije, i nerazumljiv žargon toga rada, često sam ga odložio pitajući se kako je moglo biti, da je svijet tako dugo pristajao da

³⁵ *Ibidem*, str. 33.

³⁶ *Complete Jefferson*, op.cit., str. 668. Vrlo slično u Zakonu o općem širenju znanja, u odsjeku 1, a pogotovo u odsjeku 6: "U svakoj od tih škola učit će se čitanje, pisanje, i osnove aritmetike, a knjige koje u njima budu korištene za poučavanje djece čitanju bit će takve da ih u isto vrijeme upoznaju sa grčkom, rimskom, engleskom i američkom povijesti". *Ibidem*, str. 1049.

³⁷ *Complete Jefferson*, op.cit., str. 1094.

prida reputaciju takvom besmislu kao što je to? Kako je takozvani Kršćanski svijet, doista, to mogao učiniti, povijesni je kuriozitet. Ali kako je to mogao učiniti rimski dobar razbor? I osobito, kako je Ciceron mogao izreći takve pohvale Platonu? Iako Ciceron nije vladao logikom jednog Demostena, ipak bio je vješt, učen, radin, praktičan u poslovima svijeta, i pošten. On nije mogao biti zavarano pukim stilom, u čemu je on sam bio prvi majstor na svijetu. Sa modernima, ja mislim, to je prije stvar mode i autoriteta. Odgoj je uglavnom u rukama osoba koje, zbog njihove profesije, imaju interesa u toj reputaciji i snovima Platona. Oni za vrijeme školovanja daju ton, a rijetki imaju priliku u njihovim kasnijim godinama revidirati svoja školska mišljenja. Ali moda i autoritet nastranu, i stavljajući Platona pred test razuma, ukloni njegove sofizme, jalovosti i nerazumljivosti, i šta ostaje? Uistinu, on je jedan iz rase pravih sofista, koji je izbjegao zaborav koji je pao na njegovu bratiju, prvo, pomoću elegancije svoje dikcije, ali uglavnom usvajanjem i inkorporiranjem njegovih mušica u tijelo artifičijelnog Kršćanstva...^{38, 39}

Najzad u pogledu Jeffersonova odnosa prema apstrakcijama, dosta je vidljivo iz njegove preporuke kako se spremati za poziv pravnik; to je Jefferson napisao neposredno na početku svoje odvjetničke karijere (1767.; tad ima 24 godine), ipak pedeset godina kasnije (1814.) nakon svih svojih iskustava i spoznaja, šalje kopiju iste preporuke "ispričavajući" se da napis "dovoljno odaje svoj mladenački datum", mada prepis sadrži samo nekoliko novih naslova knjiga. Kad danas čitamo sadržaj tog napisa, pa ga uspoređujemo sa onim kako se danas obrazuju pravnici na najelitnijim (njih 4-5) američkim sveučilištima, zaključujemo da je Jeffersonova preporuka za naobrazbu pravnik imala mnogo šireg, teorijskog i povijesno-političkog sadržaja od onoga koji ima današnji američki pravnik. Naime, Jefferson smatra da je poznavanje "latinskog i francuskog jezika apsolutno nužno", jer su ti jezici sredstvo za put u te kulture; matematika je "fina priprema za preispitivanje apstraktnih pravnih spekulacija", a potom astronomija, geometrija i prirodna filozofija, koje će zajedno sa srodnim znanostima (fizika, kemija, anatomija, zoologija, botanika, agronomija, etika, religija, prirodno pravo, književnost, kritika, retorika i govorništvo) doprinijeti "izvršnosti u dosezima" pravnog znanja, iz posve pravnih disciplina, prije svega common law i equity law i potom slijedi učenje političkih znanosti, političke ekonomije i posebno opsežno povijesti (koja se sastoji od spoznaja iz antike, a potom američke i ponajviše engleske povijesti). Koncept-preporuka sadrži jednu značajnu napomenu koja je u vezi sa čitanjem lijepo književnosti, retorike te kritike i govorništva: "Svoj jezik trebaš podesiti nekolikim stranama govora,

³⁸ *Complete Jefferson*, op.cit., str. 1034.; slično Jefferson iznosi pet godina kasnije, 1819. god., opet u pismu J. Adamsu gdje piše o Epikuru i stoicima, posebno Seneki. Opet su spomenute Platonove nerazumljivosti, mušice, i sl. *Ibidem*, str. 1036.

³⁹ "Već dugo vremena, a osobito od kada je europska intelektualna tradicija zadobila visoki ugled u Sjedinjenim Državama samo zato što je bila europska, mnogi Amerikanci su se neupitno pridružili (i neki to čine do danas) slavljenju Platona. Ipak autentično mišljenje o Platonu uvijek je bilo kritičnije od uobičajenog gledanja u Europi. U cijeloj intelektualnoj povijesti Sjedinjenih Država, Thomas Jefferson (1743.-1826.) ipak nadilazi sve ostale..." W. Ebenstein, *op.cit.*, str. 3.

i prilagoditi svoje argumente slušateljstvu pred koje ih iznosiš⁴⁰. Za sve te predmete navedeni su autori odnosno knjige.

Navedeno je Jefferson napisao 1767. god., potvrdio 1814. god., a možemo reći i 1818. god. - prilikom osnivanja Sveučilišta Virginije. Nakon povlačenja iz političkog života (1809.) možemo reći da je Jeffersonova glavna preokupacija osnivanje toga sveučilišta; a kako je on ocjenjivao taj svoj angažman, pokazao je time što je izradio ne samo nacrt svog nadgrobnog spomenika (obelisk od sivog granita) nego i napis na njemu;⁴¹ kao jedna od tri životne zasluge tu je naveo "utemeljitelj Sveučilišta Virginija". Pišući zakonodavcu Virginije ispred komisije koja je radila na osnivanju tog sveučilišta, Jefferson 1818. god., piše izvještaj pod naslovom "Cilj i curriculum"; tu navodi da je cilj Sveučilišta odgoj na najvišoj razini za različita područja koja zakonodavac želi razviti, a među ovima su (na prvom mjestu): "da formira državnike, zakonodavce i suce o kojima opći napredak i individualna sreća toliko ovisi; da razlaže načela i strukturu vlasti, zakone koji ravnaju odnose među narodima, one uobličene interno, za našu vlastitu vlast, i zdrav duh zakonitosti, koji kažnjavajući svako samovoljno i nepotrebno ograničenje individualnog čina, će nas ostaviti slobodnima činiti sve što ne vrijeđa jednaka prava drugoga."⁴²

Utilitarna, pragmatička logika svake djelatnosti je njen početak i kraj; a svako znanje koje se tiče društva počiva na toj logici; a svaka društvena djelatnost nalazi, *in ultima linea*, svoju potvrdu u pravu, onom pozitivnom ili prirodnom.⁴³ Jer, gdje počinje "jednako pravo drugoga" nije određeno samo (ili, određeno je u manjoj mjeri) pozitivnim pravom, nego daleko više prirodnim pravom.

Ali, uvesti tu kategoriju, Jeffersonu postaje jasno, značilo je izložiti se sofistikeraju. Zato je ipak trebalo i ta prirodna prava svesti, donekle, na pozitivno pravo, i otud Jeffersonovo inzistiranje (i dvogodišnji otpor i protivljenje, iz Pariza, federalnom Ustavu)⁴⁴ na saveznom *Bill of rights*; pa kad federalni ustavotvorac

⁴⁰ *Complete Jefferson*, op.cit., str. 1043.-1047.

⁴¹ Ovdje je pokopan

Thomas Jefferson

autor

Deklaracije o nezavisnosti Amerike

Statuta Virginije o vjerskoj slobodi

i utemeljitelj

Sveučilišta Virginija".

Saul K. Padover, *Jefferson...*, op.cit., str. 236.

⁴² *Complete Jefferson*, op.cit., str. 1098.

⁴³ Te Jeffersonove racionalističke, pa i u pogledu odgoja, ideje zastupa i njegov mladi suvremenik i veliki pristalica Joseph Buchanan (1785.-1829.) u svojoj *Philosophy of Human Nature*.

⁴⁴ Adamsovu obranu ustava vidi: *The political writings of John Adams*, G. A. Peek (ed.), New York 1954., str. 105.-209.

započinje izradu prvih deset amandmana (američki "Bill of rights") Jefferson se bar tad priklanja Saveznom Ustavu. Koliko u tom Jeffersonovom zahtjevu ima originalnosti pokazuje to što je u času stupanja na snagu Saveznog ustava, 1789. god. jedanaest država-članica (od njih 13) imalo - bilo kao poseban akt bilo kao dio ustava - zakon o pravima. S druge strane, u, kako saveznom Bill of rights⁴⁵ tako onima država-članica nema ništa što nije bilo već dio engleskog common lawa.⁴⁶

Jefferson je bio pravnik common law 18. stoljeća u Americi.

Svi njegovi napisi, od njegova prvog javnog napisa (kad mu je utjecajni član Donjeg doma Virginije predložio da kao mladi, 26 godina, pravnik i tek izabrani član tog doma izradi nacrt odgovora tog Doma na guvernerovu adresu pri započinjanju sesije⁴⁷ do njegova posljednjeg javnog napisa (četiri mjeseca pred smrt, veljače 1826. god., upućen također Zakonodavnom domu, sad države-članice Federacije)⁴⁸ - pisani su jezikom i stilom pravnika-odvjetnika common law.

Američki common law 18. stoljeća je više sličio engleskom common law 16. stoljeća nego toga vremena. Naime, u to je vrijeme engleski common law usvojio pravilo apsolutnog presedana, i time se posve ukrotio i poprimio izgled case law (sadržan u preko tisuću tomova). U Americi za to nisu postojale ni tehničke mogućnosti (kako nedostatak zbirka, tako uvelike posve laički karakter američkog prava)⁴⁹ ni za strogo načelo presedana, pogotovo ne apsolutnog presedana.⁵⁰ Odnosno, američki common law će se, iz razloga sigurnosti pravnog prometa, početi tek u drugoj polovici 19. stoljeća naglašenije vezati za presedane,

⁴⁵ Hamiltonovo viđenje sadržaja i potrebe za Bill of rights, vidi: Hamilton, Madison and Jay, *On the Constitution, selections from the Federalist papers*, ed. Ralph H. Gabriel, New York 1954., str. 190.-196.

⁴⁶ U tome se slažu i američki autori: A. Whitney Griswold, *op.cit.*, str. 19.

⁴⁷ Taj njegov nacrt Dom neće prihvatiti. Ipak njegov tekst: *Complete Jefferson*, *op.cit.*, str. 3.

⁴⁸ Pod teretom dugova, a da njegovi nasljednici ne bi ostali bez ičega, Jefferson moli Zakonodavno tijelo Virginije da dopusti prodaju dijela njegova imanja putem (od 1769. god. taj oblik prodaje je u Virginiji zabranjen, osim uz posebno odobrenje zakonodavca) lutrije. Taj zahtjev-molbu vidi: *Complete Jefferson*, *op.cit.*, str. 1289.-1297.

Kad se u Virginiji čulo za taj Jeffersonov zahtjev, počelo je skupljanje priloga za otplatu Jeffersonovih dugova; tako su njegovi dugovi otplaćeni još za njegova života. C. G. Bowers, *op.cit.*, str. 510.

⁴⁹ Treba znati da su mnogi pravnici - među njima i najveći pravnik koga je dala Amerika, Jeffersonov dalji rodak, suvremenik i najveći politički neprijatelj, John Marshall (1755.-1835.) - bili bez skoro ikakve pravne poduke. Suci-laici su u SAD u nekim državama do 20-tog stoljeća. U Indijani do 1933. godine.

⁵⁰ Taj nedostatak stručnosti pravnika Bentham će pokušati otkloniti zahtjevom za kodifikacijama. Jeremy Bentham *A fragment on Government* (napisano 1776.) i *Principles of morals and legislation* (napisano 1789.). Vidi obadvoje u izdanju Blackwell, Oxford 1948., str. 123. i dalje.

pa će se tek krajem toga stoljeća (prvo Harvard a potom Yale) pravna poduka početi bazirati na presedanima (mada američki common law nije nikad usvojio pravilo apsolutnog presedana).

Dakle, zbog prirode prava u SAD u drugoj polovici 18. st. Jefferson nije bio pravnik-tehničar, nego je pravo po svojoj unutarnjoj strukturi i prirodi bilo usko vezano za opća moralna,⁵¹ ⁵² politička, religijska i pravna načela.⁵³ Najzad, svemu treba dodati i veliku, bitnu činjenicu američkog prava - porotu. Američki pravnik (još uvijek) mora računati da nema pravne istančanosti i mudrovanja pred porotom; porota je sudac o činjenicama, a tek nakon nje može doći u obzir pravna tehnika.⁵⁴ ⁵⁵ Otuda ona citirana (za pravnu poduku) uputa: "... prilagoditi svoj jezik i argumente slušateljstvu pred koje ih iznosiš". Svatko, tko se ikad bavio kakvim javnim poslom a pogotovo poslom pravnika-uobličavatelja nakana onih za koje obavlja stručni posao, zna težinu tog zahtjeva i dragocjenu važnost tog umijeća. U tom smislu treba čitati - ne kao izraz skromnosti - ne samo Jeffersonova pisma izdavaču 1809. god. (Jefferson je do tada uglavnom napisao sve od važnosti; tad je on završio teški drugi predsjednički mandat; tad ima 65 godina): "Ne velim ništa o brojnim nacrtima izvješća, odluka, izjava, itd. koje sam sačinio kao član Kongresa ili Zakonodavnog tijela Virginije, kao

⁵¹ "Jefferson nije nikad dosegno istinski sustavnu etičku poziciju, iako je svoj život proveo u razmišljanju o etičkim problemima". Gerald N. Grob and Robert N. Beck, *American ideas, Source readings in the intellectual history of the United States*, London 1963., str. 132.

⁵² "Jefferson ... naš najistaknutiji apostol slobode ... i njegov libertarijanizam ... je bio jedva dubok, dosljedan i hrabar ... Iako filozof slobode, nije imao filozofiju slobode, ..." L. W. Levy, *op.cit.*, str. 327.

⁵³ Otud za današnje pravnike i politologe kod njihovih kolega na prijelazu 18/19. stoljeće izgled filozofa. Evo još jednog američkog doista kompetentnog mišljenja: profesor emeritus filozofije na Columbia sveučilištu, Schneider, piše: "Pomalo je nezgodno za povjesničara filozofije istaći Johna Adamsa, Benjamina Franklina, Thomasa Jeffersona i Jamesa Madisona kao kozmopolitske i različite izraze filozofije Prosvjetiteljstva a potom se mora priznati da su njihovi napisi puni općih mjesta a njihova mišljenja puna konfuzija. Oni nisu imali sustav mišljenja, i svjesno su pozajmili najveći dio rasutih ideja koje su stavili u akciju. Oni su siromašan materijal za školu, ali su, ipak, još uvijek živuće snage isto kao klasični simboli u američkoj filozofiji. Pod tim okolnostima svaki propust da se američko prosvjetiteljstvo prikaže kao 'slavnu revoluciju' kako u mišljenju tako i u zbilji mora sigurno biti propust na strani povjesničara, ne Prosvjetiteljstva samoga." Herbert W. Schneider, *A history of American philosophy*, New York 1957., str. 19.

⁵⁴ U Jeffersonovo vrijeme porota nije bila samo sudac o činjenicama, nego uvelike, i neovisno o činjenicama, i o pravu, tj. potpuni sudac.

⁵⁵ Kao predsjednik Jefferson je najveće poraze i gorčinu ispio iz čaše koju mu je napunila porota: slučaj impeachmenta protiv suca Chase i suđenja bivšem njegovom potpredsjedniku Aaronu Burru. Claude G. Bowers, *op.cit.*, str. 277.-291.; 398.-426.

što je Deklaracija o nezavisnosti ..., Akt o vjerskoj slobodi, itd., itd.; ti su postali akti državnih tijela; na njih ne može biti osobnih prisvajanja..."⁵⁶ isto to značenje ima i epitaf: "Autor Deklaracije o nezavisnosti i Statuta Virginije o slobodi vjere..."⁵⁷

Jefferson je bio izvrstan pravni oblikovatelj nauma tijela za koje je obavljao to uobličenje.⁵⁸ Jefferson je na početku svoje političke karijere kao član Zakonodavne skupštine Virginije⁵⁹ vidio što znači ne pogoditi puls većine. Jefferson je započeo diviće se govorničkom daru i lakoći izražavanja Patricka Henryja, ili kasnije Johna Adama; zbog stanovitih govornih poteškoća i sporosti u izražavanju Jefferson je i kao odvjetnik bio prije solicester nego barrister, odnosno kao član tijela pa i kao predsjednik on skoro nikad nije govorio na skupovima, bio je on osoba kabinetskog rada. Dakako, u njegovo vrijeme politička pa i predsjednička kampanja nije imala ništa sa govorima i putovanjima masama, - bila je to odluka uskih krugova političke elite.⁶⁰ Također ne treba zaboraviti da je tada demokracija, odnosno biračko pravo posve i jedino u rukama država-članica.⁶¹ Prema onome što sam Jefferson piše u Zabilješkama o Virginiji (pisano 1781.-85.), Virginija (a u Pitanju 1. piše: "Ova Država je ... za jednu trećinu veća od otokâ Velike Britanije i Irske,...") ima 567.614 stanovnika od toga 296.852 slobodna stanovnika i 270.762 roba, odnosno 53.289 slobodnih muškaraca starijih od 21 godinu (Pitanje 8.) od kojih je 49.971 na popisu obrane (militia), ali: "Većina muškaraca u Državi koji plaćaju (porez) i bore se za nju, nisu predstavljeni u zakonodavcu, spisak slobodnih posjednika koji imaju pravo da glasuju ne obuhvaća općenito ni polovinu onih sa popisa

⁵⁶ *Complete Jefferson*, op.cit., str. VIII.

⁵⁷ Saul K. Padover, *Jefferson*, op.cit., str. 236.

⁵⁸ Saul K. Padover u svom uvodu u *Complete Jefferson...*, na str. X. piše: "Suvremenici su ga smatrali majstorom sastavljanja zakona i deklaracija; moderni čitatelji će ga ocijeniti piscem neusporedive vještine i obmanjujuće izražajnosti". John Adams je tvrdio da je Odbor koji je trebao načiniti nacrt *Deklaracije nezavisnosti* zamolio Jeffersona da načini prvi nacrt, zbog toga što je njegove napise krasila "čudna umješnost izražavanja". Carl Becker, *The Declaration of Independence, a study in the history of political ideas*, New York 1953., str. VIII.

⁵⁹ Već spominjani njegov nacrt odgovora na guvernerovu adresu 1769. god. *Complete Jefferson*, op.cit., str. 3.

⁶⁰ Treba znati da je u SAD 1775. god. izlazilo 34 novine (često jednom ili dvaput tjedno) a naklada im je bio oko tisuću; tako jedan od najtuzemnijih listova, Hamiltonova *Gazette of the United States* ima tiraž oko 1.400 primjeraka. Ch. M. Wiltse, op.cit., str. 32.; Saul K. Padover, *Jefferson...*, op.cit., str. 106.

⁶¹ "Predsjednik Sjedinjenih Država ima skoro kraljevske ovlasti, ali on nema prilike koristiti ih; i prava koja je on do sada mogao koristiti su vrlo ograničena; zakoni mu dopuštaju da bude moćan, okolnosti ga drže slabim." To Tocqueville piše skoro sredinom stoljeća, a na početku stoljeća ta ograničenja su još veća. Alexis de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, op.cit., str. 128.

milicije, ili poreznika.⁶² Biračko tijelo Virginije prilikom izbora 1800. god. iznosilo je manje od 30.000 (dakle svaki deseti od slobodnih; ne treba zaboraviti, tad SAD imaju mlado stanovništvo i puno djece, u prosjeku 5-6) odnosno na tim izborima je glasovalo 27.335 glasača.⁶³

U vezi sa ovim stoji Jeffersonov interes za Antiku, njegova ocjena Tukidida i Tacita, odnosno Perikla i Cicerona. Jefferson je kao četrnaestogodišnjak naslijedio 1.900 akera (760 hektara) zemlje i 83 roba, a kad se kao mladi odvjetnik (28 godina) oženio, žena mu je donijela 40.000 akera (16.000 hektara) i 135 robova.⁶⁴ Iako će kasnije veći dio zemlje prodati (zadržat će oko 4.000 hektara) ipak tek manji (oko desetina) zemlje je obrađivana, ali treba znati da je (i za njega) glavno bogatstvo bilo 200 crnaca-robova.⁶⁵ U to vrijeme zemlja, pogotovo u graničnim krajevima (a tu spada i područje gdje živi Jefferson)⁶⁶, često je bila vrlo jeftina (katkad hektar ni pola dolara) dok je cijena roba 300-500 dolara⁶⁷. Jefferson je bio jedan od najbogatijih u Virginiji, ali je bio po bogatstvu daleko od vođe njegove struje u federalnom predstavničkom domu Johna Randolpha, koji je imao preko tisuću robova i bio među najbogatijim u Virginiji.

Ovo treba reći da bi se shvatilo kako se Jeffersonu čitanje antičkih autora, i onoga što pišu o društvu, slobodi, demokraciji i jednakosti nije činilo onako kako to poneki čitaju Jeffersonova zapažanja o tom svijetu. Jeffersonov posjed je po svim oznakama više sličio antičkoj latifundiji nekolicine rimskih senatora (te veličine nije bilo u Heladi) nego feudalnom načinu obrade; jer, njegov posjed je bio posve izolirana i samodovoljna cjelina koja je osim rijetkih predmeta, proizvodila sve. Pa ipak, kad dolazi u Francusku 1784. god. taj četrdesetogodišnjak za kojega je prije toga najveći grad koji je vidio bila

⁶² *Complete Jefferson...*, op.cit., str. 647.

⁶³ Saul K. Padover, *Jefferson...*, op.cit., str. 153.

⁶⁴ *Ibidem.*, str. 27, 29. Za vrijeme putovanja po Americi Tocqueville je sreo u Baltimoreu posljednjeg živog potpisnika Deklaracije o nezavisnosti (potpisao u ime Marylanda); taj je rekao da ima 30.000 akera zemlje, 300 robova te: "Prava demokracija nije drugo nego rulja". John dos Passos, *op.cit.*, str. 396. Alexis de Tocqueville, *Oeuvres complètes*, 3. ed. Gallimard, Paris 1957., tome V. *Voyages en Sicile et aux Etats Unis*, str. 120-121. (tu vjerojatno zabunom stoji "13.000 akera")

⁶⁵ Vidi Jeffersonovu oporuku, u kojoj oslobađa pet vjernih slugu. *Complete Jefferson...*, op.cit., str. 1297-9.

⁶⁶ U Jeffersonovo vrijeme više od trećine Virginije je posve nenaseljeno. Sa drugim područjima je daleko gore. Naime, nakon kupnje Louisiane 1803. god. na prostoru SAD od više od 4 milijuna četvornih km živi manje od 4 milijuna stanovnika, a od toga je oko 20% robova.

⁶⁷ Vidi o aferi Yazoo u Georgii, kad se pola hektara zemlje prodaje za 14 centa. C. G. Bowers, *op.cit.*, str. 301.

Philadelphia⁶⁸ (25.000 stanovnika), stigavši u Pariz (600.000 stanovnika), bit će izuzetno razočaran društvenim odnosima, a za to on smatra isključivo odgovornom organizaciju vlasti; otuda on piše: “Ako netko smatra kraljeve, plemiće ili svećenike, vjernim čuvarima opće sreće, pošaljite ga ovamo (u Pariz, 1786. god.): to je najbolja škola na svijetu koja će ga izliječiti od te ludosti. On će vlastitim očima vidjeti da te vrste ljudi čine radikalnu ligu protiv sreće nacije, i nigdje drugdje više nego u ovoj ovdje zemlji, usprkos najboljem tlu, najljepšoj klimi, najdobrohotniji narod se ne vidi opterećen svakom vrstom jada od strane kraljeva, svećenika i plemića, i njih samih”.^{69, 70}

U literaturi se uvelike raspravlja o intelektualnim utjecajima, i u pravilu se zaključuje da je “na Jeffersona francuska misao utjecala samo malo”, odnosno da je obrnuto: “prije Jefferson izvršio stanoviti utjecaj na francusku političku misao”.⁷¹ U tom pogledu jedini izuzetak je veliki pravni povjesničar Maine, koji drži da “Već nekoliko pogleda na Jeffersonove napise otkriva kako je njegovo mišljenje bilo pod jakim uplivom polupravinih, polu-popularnih mišljenja koja su bila pomodna u Francuskoj ...”.⁷² Čini nam se da je to samo utoliko točno ukoliko se tumači da je francuski dogmatski racionalizam Jeffersona još više gurnuo empirijsko-kazuističkoj logici *common law*.

Ono pred čim je bila Amerika i Jefferson, moglo je svoj uzor uvelike naći kako u duhovnoj i društvenoj klimi Engleske 17. stoljeća, tako i individualnim varnicama engleske pravne i političke misli tog stoljeća.⁷³

⁶⁸ Za vrijeme službe ambasadora SAD u Francuskoj (stigao u Pariz 6. kolovoza 1784. a napustio ga 26. rujna 1789. god., vjerojatno ipak, diskretnim kanalima, kao *persona non grata*) Jefferson je poduzeo tri duža putovanja: po Francuskoj do Pavije; po Nizozemskoj i Njemačkoj do Frankfurta, te po Engleskoj. Vrlo su indikativna njegova zapažanja sa tih putovanja. Koliko je on bio plantažer pokazuje epizoda sa sjemenom riže, koja ga je mogla koštati čak glave. Vidi o tome izvrsnu E. Dumbauld. *Thomas Jefferson American Tourist*, Oklahoma Press 1946. Epizoda sa rižom: str. 93 i dalje.

⁶⁹ U pismu Wytheu od 13. kolovoza 1786. god., citirano prema P. Janet, op.cit., tome II, str. 713. Kod Georgea Wythea (1726.-1806.) je Jefferson učio pravo; on je ne samo pravnik nego i državnik, te i potpisnik Deklaracije o nezavisnosti. Kad je Jefferson postao guverner države Virginije (1779.-81.), učinio ga je profesorom prava te je Wythe prvi profesor prava u Americi.

⁷⁰ Mišljenje Johna Adamsa o monarhiji u: George Peek, *The political writings of John Adams*, New York 1954., str. 114.

⁷¹ Ch. M. Wiltse, op.cit., str. 51. Uopće o odjecima Američke revolucije: Claude Fohlen, *The impact of the American Revolution on France*, u zborniku: *The impact of the American Revolution on abroad*, Washington 1976., str. 21.

⁷² Henry Sumner Maine, *Ancient Law*, Arizona press 1986., str. 91.

⁷³ Od Cokea i Miltona, preko Lilburnea do Lockea.

Shvatiti vrijeme kao stanovitu društvenu i duhovnu sadržinu, znači naći više bliskosti između Virginije Jeffersonova vremena sa Engleskom 17. stoljeća nego sa Engleskom kraja 18. stoljeća. Pa ne samo Virginija: Amerika pa i onaj njen najrazvijeniji dio (Boston i New York) znao je samo za kapitalizam trgovačkog i sitno-obrtničkog tipa, dok mu je Engleska industrijska revolucija⁷⁴ bila posve daleko. Pa neka i tu progovori sam Jefferson, bar što se tiče Virginije: "Mi nikad nismo imali unutarnju trgovinu od ikakve važnosti ... i takva je naša privrženost poljoprivredi, da, bilo to mudro ili ne, naš će se narod sigurno vratiti, čim mogne, uzgoju sirovina, i njihovoj zamjeni za gotove proizvode nego da ih sam proizvodi ... Oni koji obrađuju zemlju su izabrani Božji narod ... Moralna trulež među obrađivačima zemlje je pojava za koju nijedno doba niti ijedan narod daje primjer ... Dok imamo zemlje da je obrađujemo, nikad ne poželimo da vidimo naše građane zaposlene na radnom stolu ili na sukanju vretena ... neka naše radionice ostanu u Europi. Bolje je nositi radnicima tamo hranu i materijal, nego dovesti njih hrani i materijalu i sa njima njihove načine i načela. Gubitak u prijevozu roba preko Atlantika bit će nadoknađen srećom i trajnošću vlasti. Svjetina velikih gradova doprinosi upravo toliko podršci čiste vlade, koliko rane snazi ljudskog tijela. Običaji i duh naroda čuvaju snagu republike. Degeneracija ovih je rak-rana koja uskoro proždire srce njenih zakona i ustava."⁷⁵

Nije li ovo bliže Platonu⁷⁶ i Aristotelu⁷⁷ i Tomi Akvinskom⁷⁸ nego Quesnayu,⁷⁹ odnosno nije li posve daleko eri u kojoj živi, eri merkantilizma (16.-18. st.).

Nije li u tome sadržana američka dihotomija: Jefferson v. Hamilton.⁸⁰ Nije li suvremena idealizacija Jeffersona (putem atributa političkog filozofa) negacija ozbiljenja Hamiltonove države. Također, ne pokazuje li kvalifikacija Jeffersona kao političkog filozofa, da je Tocquevilleova tvrdnja (od prije 150 godina) o odnosu Amerike prema apstrakcijama, još uvijek važeća.⁸¹

⁷⁴ U Engleskoj na početku vladavine Georgea III., 1760. god., odnosno u vrijeme kad ovo Jefferson piše, tek trećina od oko 12 milijuna stanovnika radi u poljoprivredi.

⁷⁵ Zabilješke o Virginiji, pitanje 29., *Complete Jefferson*, op.cit., str. 678.

⁷⁶ Platon, *Država*, knj. VIII.

⁷⁷ Aristotel, *Politika*, knj. IV., gl. 4, toč. 4; gl. 10., toč. 2.

⁷⁸ Toma Akvinski, *De regno*, vidi: T.A., *Država*, Zagreb 1990., str. 120.-121.

⁷⁹ François Quesney (1694.-1774.), francuski ekonomist, osnivač fiziokratske gospodarske politike.

⁸⁰ Jefferson i Hamilton: "Razlikujući se u načinima i putovima, čini se da između ova dva čovjeka nikad nije bila fundamentalna razlika u pogledu nacionalnog cilja ili u pogledu njihove odanosti njihovoj zemlji ..." Bower Aly, *A. Hamilton*, op.cit., str. XI. Dakako, ovakvom mišljenju je posve strano poimanje politike kao djelatnosti, jer ona je bitno sadržana u "načinima i putovima".

⁸¹ "Ako je ikad kakva knjiga rasla s godinama onda je to Tocquevilleovo remek-djelo". John dos Passos, op.cit., str. 412.

Ali, zar niska razina pojmovnih apstrakcija nije najbolji pokazatelj uske (ili površne) zbilje koju pokrivaju.

Da li sve rečeno znači umanjiti vrijednost i značaj Jeffersona? Nipošto, čini nam se. Jer, ako Jefferson nije filozof, ni uopće teoretik, on je državnik.⁸² A nije li u citiranom napisu o cilju osnivanja Sveučilišta Virginija, ciljem najvišeg obrazovanja označio, na prvom mjestu, "stvaranje državnika ... od kojih opći napredak i (čak!) individualna sreća toliko ovise".⁸³ Iz toga se čini da je Jefferson državi ipak pridavao višu ulogu nego što se obično tvrdi. Po tome, onda, nije daleko od Platona; jer, državnici uobličuju duh zajednice i po tome su najbliži bogovima.⁸⁴

Dakako usporedba Jeffersona sa ostalim američkim predsjednicima znači posve se složiti da je to najobrazovanija osoba koja je ikad sjela za predsjedničko kormilo SAD,⁸⁵ usprkos činjenici da su neki drugi predsjednici bili đaci najelitnijih koledža a on je zapravo bio samouk. Uopće usporedba prvih pet predsjednika sa onima nakon njih, znači označiti ih elitom duha, ili, kako bi radije kazao Jefferson, aristokracijom duha.

⁸² Dakako bio je to državnik jedne malo-države (vlast je bila potpuno na razini država-članica; Jeffersonova savezna administracija se sastojala od stotinjak službenika) jedne male (s obzirom na naseljeni prostor i na stanovništvo) zemlje, potpuno poljoprivredne (95%; samo šest gradova sa više od osam tisuća stanovnika), čija budućnost i bogatstvo su počivali na bogatstvu zemljišta (kao što danas bogatstvo nekih zemalja počiva na nafti), i države vrlo različite ne samo od tadašnjih zapadnoeuropskih država, nego i od same sebe iz kasnijih vremena. Posve je pogrešno u predsjedniku Jeffersonu vidjeti predsjednika SAD druge polovine 19. st., pogotovo sa kraja 20. st., - to je isto samo po imenu, nipošto po nadležnostima, a najmanje isto po moćima.

⁸³ *Complete Jefferson...*, op.cit., str. 1098.

⁸⁴ To je Platonova temeljna misao u "Državi", također u "Državniku"; trebalo je da doživi mnoga razočaranja i duboku starost, pa sa njom i nova promišljanja, pa da od personalnog utjelovljenja duha zajednice prijede na njeno utjelovljenje u "Zakonima".

⁸⁵ Charles A. Beard, *The presidents in american history*, New York 1944., str. 25.

Šefko Kurtović

THOMAS JEFFERSON AND POLITICAL PHILOSOPHY

Summary

The author writes about Jefferson's political philosophy. There is no text by Jefferson which would set out a certain political issue. There are numerous texts of his, written in the course of fifty years, but a collage made up out of them would not amount to a political theory or a doctrine. Jefferson was not interested in theoretical but solely technical and practical issues. This makes him a typical 18th-century lawyer of the common law vein. Common law of that time was an amateur area, devoid of any technical or professional expertise and part of general moral principles. Jefferson was deft at formulating the widely-held ideas of his time, embracing some century-old well-known political truths by Grotius, Milton, Locke and Burlamaqui. The author suggests that Jefferson was first and foremost a statesman, and his judgements were politically tainted. Nevertheless, he was the most educated statesman ever among American presidents.